

МИСТИЧНИ ПЕТРОВАРАДИН И ТАЈНОПИС ЊЕГОВЕ САКРАЛНЕ СИМБОЛОГИЈЕ

Текијска Госпа

Последња тачка Петроварадина према Сремским Карловцима обележена је занимљивим „угаоним каменом”: неоготичком католичком Црквом Марије Снежне (Госпе од снега). Иако звучи парадоксално, довољно је рећи Текијска Госпа, и сви ће знати о чему је реч. Застаћемо испред ове цркве, поред које непрестано протичу колоне возила. Тако ћемо призвати просторе и времена, срести мноштво узбудљивих личности, разгледати храмове, упијати учења, присуствовати важним догађајима. Док ми стојимо, све ће то пролазити испред и кроз нас

Пише: Ђорђе М. Србуловић

ЦРКВЕНА РЕНЕСАНСА

Хамваш је давно рекао да је мистика највиши ниво знања које човек може да појми, а да је наука знатно ниже. Потврда ових речи огледа се у чињеници да не постоји нико ко би могао да каже од кад датира први храм на овом месту, нити коме је био посвећен, „чије је вере” – а сви знају да је ту „увек била нека црква”. Нико не може да каже ни како се крај звао пре него што је Сремом загосподарио ислам, од ког је остао данашњи назив Текије. Зато ћемо се ослонити на мистику – јер је поузданија. Позивајући се на казивања, свесни да никад није било темељних археолошких или историјских истраживања, бележимо да је „пре Турака” овде била црква посвећена Блаженој девици Марији. Према Елијадеу, такво име би храм датирало у XIII век. То столеће он назива веком црквене ренесансе, а током те ренесансе дошло је суштински до изједначавања Богородице са Светом Тројицом. Богородица је Госпа, Црква је Госпа, Госпа је и стварна, али недостижна жена и зато идеал ком се витезови заклињу на верност и одлазе у рат. И све те госпе су спојене у једну. Да не улазимо у витешки циклус, за који овај зналац каже да води порекло из „манастирске централне обавештајне агенције” – неког од манастира са севера Француске.

Забележено је, међутим, да је више од једног столећа пре ових монаха, на стени изнад Петроварадина, своје утврђење подигао чудновати Петар Пустуњак („Еремита”) из Амијена. Он није постао познат по крсташким ратовима – „крсташки ратови су постали познати по њему”. Малог раста и мршав, обучен у неугледно одело, јахао би магарца, а куда год је пролазио – људи би падали у верски занос. Верујуће је благосиљао, а оне које је сматрао недостојним – стављао на муке и предавао мачу. Сасвим уобичајена појава и сасвим уобичајено понашање у времену у ком је живео. „Верујем да бих разумео” – говорио је Анселмо, учени теолог, бенедиктински монах и кентерберијски надбискуп с краја XI века.

Цистерцити, које је прославио Бернар од Клервоа, појавили су се у Петроварадину у време угарског краља Беле IV, крајем четврте деценије XIII века. Пре него што ће на стени подићи тврђаву, а у њој самостан са црквом – познаваоцима локалне историје познат под именом Белафонс или Белакут, били су смештени негде у близини Текијске Госпе, можда баш и на месту на ком је данашњи храм, или нешто ниже, код оближњег Роковог потока. Њима приписујемо до сада најранији помен цркве на овом месту – Блажене девице Марије. Одевени у монашке одоре од необојене вуне, због чега су називани и бели монаси, цистерцити су донели скромност, велики рад и најсавременија знања за то доба, исушили ритове и унапредили пољопривреду, производили одлично вино, утицали на развој трговине, допринели значајном побољшању материјалног стања обичних људи. Али, ови реформисани бенедиктинци су, као „манастирска централна обавештајна агенција”, за собом довели и инквизиторе, па је мноштво најразноврснијих учења, нама данас непознатих проповедника и учитеља, као и велики број следбеника – предато огњу. Тако су у овом крсташком рату, вођеном против

хришћана чија се веровања нису саглашавала са владајућим – било источним, било западним традиционалним хришћанством – штићеним и пропагираним од световних владара – нестали: богумили и катари, Јермени-павликијанци, манихејци, валдензи, аморијанци, дуалисти, јоакимци и многи други. Или су се само вешто прикрили? Али, не би требало бити престрог ни према првим инквизиторима: они су били дубоко верујући, убеђени да ће предајући тела пламену спасити душе. „Ако не верујеш, не можеш да разумеш” – говорио би Анселмо.

ДОБА ПОЛУМЕСЕЦА

После краха средњевековне Угарске на Мохачу 1526. године, Сремом су завладали Турци. Све до 1687. године, исламско царство ће господарити овим простором. Не зна се тачно када је црква Блажене девице Марије престала да постоји, нити када је на њеном месту осванула текија, тек, када Свето римско царство поново успостави владавину крста, остаће назив топонима – Текије и као сећање да су овде владали муслимани.

Ову текију ће описати и знаменити путописац, Евлија Челеби, у свом *Путопису*. У делу „Опис Доње вароши града Варадина”, Челеби нам говори: „Становништво овог шехера јако поштује учене људе, јер их овде нема. Ту постоје четири основне школе за малу и дражесну децу. Затим...

текија занесених дервиша

”

Евлија Челеби је сам по себи интересантна личност. Његово име је Мехмед Зили, а потписивао се и као „Дервишев син”. Челеби на турском значи господин, али у његовом случају је реч о топониму – области у Кападокији где је путопишчева породица живела до турског освајања Цариграда, када их је лично султан позвао да се преселе. Евлија није обично име, већ верски термин – означава човека са Божијом благодаћу: евлија може истовремено да буде на више места, може да хода по води, хода, лебди и клања лебдећи у ваздуху, итд. Ратници (шехити) се познају да су евлије тако што по погибији не

остају на месту где их је смрт затекла, већ одлазе на оно место где желе да буду покопани. „Дервишев син” нам је оставио много дарова и путева до њих...

Када бисмо тражили најсличнију паралелу текијама у православљу, несумњиво би то биле водице. Наравно, свако овакво поређење је релативно и врло условно.

Пишући о текијама, сарајевски шејх Урјан Баба – врстан зналац Традиције, говори о поштовању начела *свете историје и свете географије* – као битном предуслову за градњу и постојање текије. Текија има седам обавезних елемената – број седам је свети број, као што је сваки од елемената битан у простору који води човека ка Богу. Ти елементи су: вода (река), кућа (зграда и авлија), стена, врело (извор), мезар (гроб), пећина и степениште. Пут који води текији иде узбрдо, низбрдо и раван је – мора одговарати кретањима тела у молитви код муслимана. Улаз у текију је из супротног правца у односу на ток реке у близини, улази се „узводно”: човек зато мора бити сигурног корака – да га „вода” (нечисти) не однесе, уједно „узводно” кретање означава и појачано чишћење душе, духа и тела од свега овоземаљског. Кућа је уз сам пут, а авлија је заклоњена високим зидом. Свој пуни живот – за разлику од џамије – текија живи ноћу. У исламу нису оптерећени архитектонско-стилским карактеристикама: ислам поштује сва традицијска знања која му нису супротна, због тога су и користили мноштво хришћанских храмова за своје верске потребе – тек их делимично преправљајући.

Из времена турске владавине остао је топоним, као и најстарији помен извора који и данас постоји. Тако је од краја треће деценије XVI до почетка последње деценије XVII столећа живела црква Блажене девице Марије... Текијске Госпе.

А онда је крст потиснуо полумесец и поново загосподарио Текијама.

ЈЕЗУИТИ

Током Великог бечког рата (1683-1699), Свето римско царство, хришћанска коалиција, потиснула је Отоманску империју са великих простора које је ислам до тада држао. У тај, новоосвојени простор, како га је назвао Леополд I, цар Светог римског царства, ушао је и Петроварадин са текијом. Сматра се да је Петроварадин одузет Турцима 1687. године, иако су битке у његовом непосредном окружењу – због значаја Тврђаве која почиње да се гради од 1690. године – вођене и наредних година, све до 1694. године. Већ 1693. у Петроварадин је из Осека стигла мала група језуита – припадника најученијег монашког реда. Овај монашки ред остао је на „злом гласу”, и поред чињенице да је задужио свет мноштвом научних достигнућа и сазнања, углавном у природним наукама. Делујући под геслом *Ad Maiorem Dei Gloriam* – Све у већу славу Божију – започели су, за њих уобичајени посао, изградњу људи, цркава, утврђења, самостана, болница, школа, путева. Одмах по доласку затражили су и добили напуштену и запуштену турску текију, коју су преправили у храм и посветили Имакулати – Оној која је без мрље (макула – мрља), односно Догми Безгрешног Зачећа.

Језуити су у Петроварадину градили два храма, два облика духовности, два пута ка Христу: први је самостанска црква св. Јурја – војничка црква, посвећена војничком свецу и победоносцу Ђорђу. Њен пандан у Петроварадинском шанцу, данашњем Новом Саду, биће Саборни храм светог великомученика Георгија, такође подигнут као војнички храм у српско-православном делу команде Подунавске војне границе. Други храм, посвећен Богородици, Госпи, Имакулати – припада Подграђу (Suburbium) и Мајуру – Доњем Петроварадину. Као што и Шанац има храмове-пандане у свом цивилном делу: Имена Маријиног и Успења Пресвете Богородице. Било је то доба барока – философско-религиозне доктрине језуита, међу нама православнима прихваћеним тек пошто је пропуштен кроз „кијевске филтере”. Барок је бисер неправилног облика.

Догма Безгрешног Зачећа једна је од две које су, као велике празнике, утемељили језуити. Друга је Срце Исусово – хришћанска алегорија грала. У Догми Безгрешног Зачећа говори се да је Богородица зачета природним путем, али да је у тренутку зачећа била прожета Божијом благодати и на тај начин – већ у првом трену – очишћена од мрље источног греха. Само тако чиста могла је родити Сина Божијег и само на тај начин створен је између ње и сила таме непремостив јаз. На сликама и иконама, а ту иконографију познаје и православље – за приказивање Имакулате користи се део Откривења Јовановог (12:1): „... Жена обучена у сунце и месец под ногама њеним, и на глави њеној венац од дванаест звезда...” Тај венац од дванаест звезда, уместо уобичајеног соларног ореола, прихватиће много касније Европска унија, стављајући га на своју заставу, плаву као дан и плаву као ноћ. Алхемија.

ЕУГЕН

Текијским храмом језуити су омеђили атар Петроварадина: тај храм је капија за оне који долазе из Сремских Карловаца, Београда, Цариграда... или иду тамо. На другом крају места, као што је *Национална ревија* писала, конзола на фасади спрата прве куће на улазу у Петроварадин украшена је кипом Имакулате, која стоји на месецу, а у њеним рукама мали Христос копљем пробада главу змије. Свакодневно, током двадесетак година, језуити су – уз присутне фрањевце, разуме се, одржавали дух, душу и тело становника и војника Петроварадина и градитеља тврђаве.

А онда је поново дошло до рата између муслимана и хришћана. Крајем јула 1716. године, велики везир Дамад Али-паша, предводећи силну војску, прешао је Саву и кренуо висовима изнад Петроварадина, а ту га је сачекао Еуген Савојски – знаменита личност европске историје, са мањом војском али већом силом. Битка се одиграла 5. августа. После петочасовног љутог боја, Свето римско царство (Еуген Савојски) до ногу је потукло царство полумесеца (Дамад Али-пашу). Био је то дан Госпе од снега. Место битке се и данас зове Везирац. Повлачећи се, Турци су спалили све хришћанске цркве на које су наишли – а наишли су само на православне. Једини изузетак у овом пустошењу била је Саборна црква Светог Николе у Сремским Карловцима, где је према неким Дамад Али-паша преминуо од рана задобијених у боју, а према другима био убијен да би био слављен као херој, јер би иначе, због неочекиваног пораза, био задављен. Тек: у Саборној цркви у Карловцима Дамад Али-паша је променио страну.

Војник и државник је, а не духовник, установио нову и за сада последњу посвету култном и обредном месту – Текијској Госпи. Еуген Савојски – принц Еуген, заповедник армије Светог римског царства, можда и највећи војсковођа у историји Хабзбуршке монархије, као велики државник и стратег творац је и доктрине Продора на исток. Убедио је цара и дворску камарилу да одустану од шпанских поседа – јер ће државу ти напори довести до нестајања, али да се трајно окрену Балкану и ширењу на исток. Пореклом италијански племић, образовањем и васпитањем Француз, живео је под геслом „Аустрија изнад свега”, а никада није проговорио ни реч немачки. Италијански, француски и латински били су његов избор.

Пошто је извојевао величанствену победу 5. августа 1716. године, а како је то дан када католичка црква прославља празник Госпе од снега, непосредно после битке он је текијској цркви – која се налази у подножју места где се одиграо бој – поклонио своју ратничку икону која је стајала у његовом шатору, икону Госпе од снега. Ова икона је темељ и суштина текијске цркве као званичног светилишта римокатолика у Срему данас. Тако су Христови ратници: језуити и принц Еуген, алхемијом: избељивањем и снегом, очистили Текије и околину.

ХЕРМАН БОЛЕ И АРХИТЕКТУРА ТРАДИЦИЈЕ

Текијска Госпа, убрзо по свом утемељењу у новом култу, почела је да се проширује, како би примила све већи број верујућих, који су долазили да се моле, затраже од Ње помоћ за разне ствари, најчешће опроштај грехова, здравље и мир у душама. Уз њу је настао још један култ, везан за страдање аустријског подмаршала Зигфрида Бројнера. Историјски подаци нам говоре да је Бројнер био заробљен од Турака неколико дана пре битке и обезглављен на сам дан битке пред шатором великог везира – када су Турци схватили да је битка изгубљена – а да је касније сахрањен у фрањевачком самостану, данас Војној болници у Петроварадину. Народна вера – а овде је реч о једном од два на овом месту присутна вида „пучке религиозности” које је католичка црква некако апсорбовала у своје догме и на тај начин охристовила – везала је место смрти овог војног племића за Текије. Како је уз саму цркву растао брест, верујући народ је створио предање да је Бројнер обешен о дрво, а песници су на немачком језику спевали читаве оде на тему његовог живота и мученичког краја на бресту. Због тога су уз брест почели палити свеће и читати молитве, а онда је израђена и слика која приказује *Госпу седам жалости*, која је прикуцана за дрво. Убрзо је сачињен и мањи олтар, па је поред постојеће настала и црква „на отвореном”. У све су се укључили и свештеници, који су држали мисе. Тако је расло дрво, заједно са њим расла је и вера. Комадићи коре бреста ношени болесницима, скувани у води као чај – давали су исцељење. Ко не верује – не може да разуме, говорио је Анселмо. Брест је стајао између цркве и друма све до педесетих година XX века: осушио се и нагорео од пламена свећа које су столећима паљене, али је и даље стајао. Посечен је због саобраћајних прописа. Иконостас и слика *Госпе седам жалости* унете су у цркву и налазе се лево од улаза. Пре десетак година, на месту где је стајао

брест, почело је да ниче младо стабло. Радници који брину о безбедности у саобраћају су га брзо посекли.

Од протеривања Турака до свог данашњег изгледа, црква је неколико пута проширивана. Данашњи изглед добија 1881. године, а заслуге припадају заборављеном жупнику и писцу Илији Округићу Сремцу, чија су дела у своје време била извођена у Српском народном позоришту и Народном позоришту у Београду. Други заслужни је келнско-загребачки архитекта Херман Боле.

Текијска црква је у свом олтарском делу, али и у зидовима, сачувала делове муслиманске текије (а муслимани су преправили средњовековну цркву Блажене девице Марије), она није храм који је грађен као потпуно нов из темеља. Тако се затворио круг. Боле нам казује својим радовима да је више од архитекте: он разуме – јер верује. Изнад улаза у цркву издижу се два витка торња, као два стуба између којих ваља проћи да би се ступило на пут ка једном другачијем свету. Зато ова црква није само последња тачка на излазу из Петроварадина, или прва на улазу у Петроварадин, већ и капија. На куполи храма је крст, који „пробија” полумесец у његовом подножју. Иако на први поглед то говори о победи крста над полумесецом, то је и материјализовано присуство Оне која је „обучена у сунце, са месецом под ногама њеним”. Централним олтаром – има их три у цркви – до пре десетак година, када је замењен новим – доминирала је Давидова звезда, или Соломонов печат, која је поручивала: како горе – тако доле: нека буде воља Твоја и на земљи као што је на небу.

Тако се окончало путовање времена и простора испред и кроз нас, док смо стајали пред црквом. Сви су ту и све је ту. Као и увек што је било. <

(Извор: ["СРБИЈА - Национална ревија"](http://www.nacionalnarevija.com), Београд, број 62, 2017, www.nacionalnarevija.com)

Објављено: понедељак, 3. јул 2017, 08:22h

Крсни пут

Велика порта цркве је 1882. године, обележена Крсним, или Крижним путем, са четрнаест постаја, још једним видом народне религиозности (опет као паралела могу да послуже водице) – коју је Црква некако уклопила у догму и литургију, па кретање одговара нашим молитвама и покретима које чинимо у молитви. Христова страдања урадила је у дуборезу на постајама аустријска породична фирма „Штуфлезер“, која и данас ради исто оно што је радила и пре готово сто четрдесет година.

Кодови неоготике

Архитекта Херман Боле (1845-1926) првих двадесет седам година проживео је у Келну, у време када је грађена највећа неоготичка катедрала тадашње Европе. Почео је као клесар и зидар у радионици свог оца, а наставио у атељеу келнских неоготичара, сарадника Фридриха фон Шмида. Све то га је трајно везало за неоготику – повратак хришћанском средњевековљу – најлепшем периоду у свеукупном развоју Европе.

Крст на Везирцу

Исте симболе као код текијске цркве Херман Боле ће поновити и на оближњем Везирцу, где је пројектовао споменик посвећен победи над Турцима 1716. године. Споменик је познат као *Крст принца Еугена*, а подигнут је 1902. године, на иницијативу 70. пешадијског пука К унд К регименте.